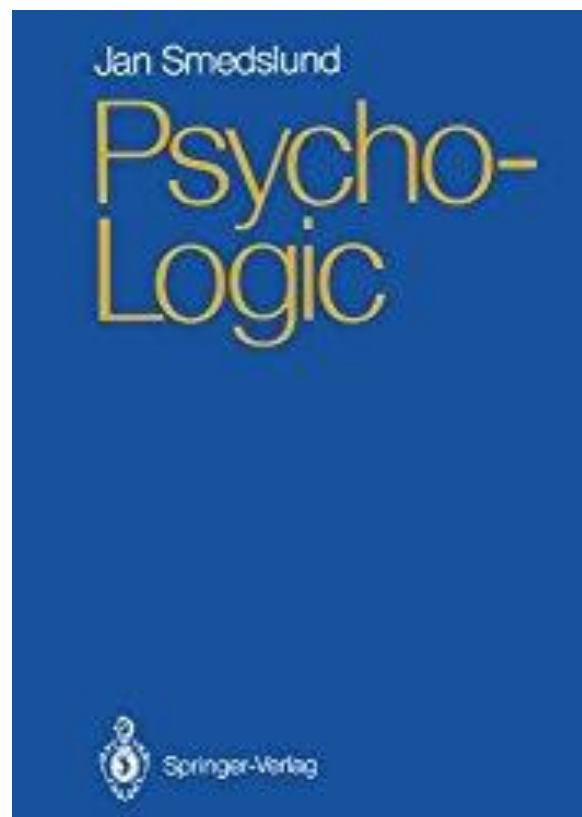
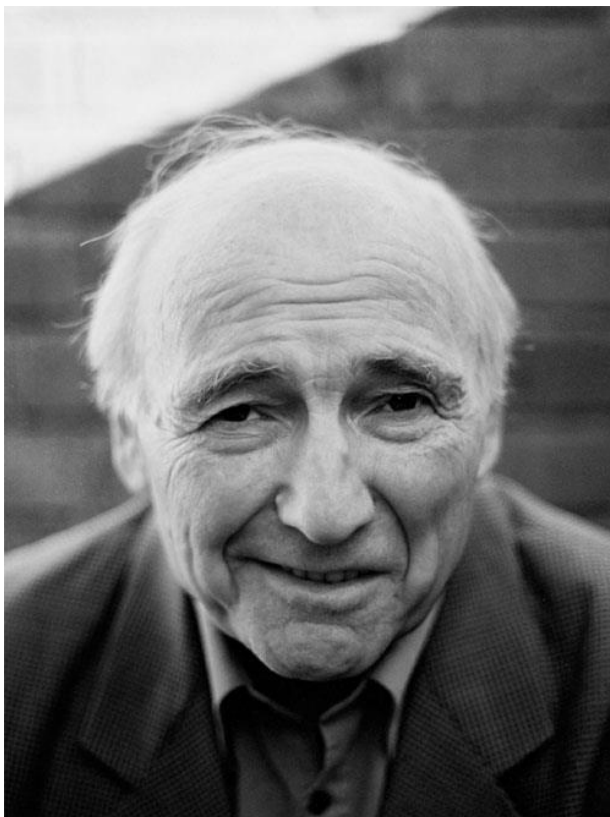

BBC 88: OGSÅ ATFERDSANALYSE HAR PREG AV PSYKOLOGIKK, OG HVA SÅ?

Jeg er gammel nok til å ha fått med meg den store statushevingen som psykologi som vitenskap, og psykolog som yrkestittel, har hatt i samfunnet. Jeg ble utdannet i 1985, og siden da har psykologi og psykologer gått fra ofte å bli møtt med skepsis og i verste fall latter, til å ha høy status, for å si det enkelt. Til utpå 1980-tallet het det gjerne at psykologi er fine ord for ting som alle vet, og til og med at psykologene var «galere enn pasientene». Det siste var kanskje ikke pent sagt, i alle fall ikke om pasientene. Etter krigen, altså rundt 1950, mente visstnok en leder for psykiatrien i Oslo og Akershus at det var behov for psykologisk kunnskap innenfor diagnostikk. Han anslo behovet til en halv psykologstilling. I dag er det vel ca. 5000 psykologer i Norge, og minst et par tusen i Oslo og Akershus, fordelt på mange felt. Spørsmålet er om statushevingen, og ekspansjonen, står i forhold til hva psykologien kan bidra med.

Psykologien er rik på forskjellige teorier om de samme fenomenene, og på metoder for å behandle de samme problemene. Lærebøker inneholder gjerne mange tilnærminger til de samme temaene. Det er et spørsmål hvor effektive mange psykologiske behandlingsmetoder er, hvor sikkert psykologer kan uttale seg om saker og ting, og hvor relevant og nyttig psykologisk forskning er. Dreier mye av den seg om banaliteter og selvfølgeligheter?

Jan Smedslund (1929–), norsk psykologiprofessor, og hans trolig mest kjente bok, for øvrig på tysk. Han var faktisk invitert foreleser på ABAI-konferansen i San Antonio i 2010.

I Norge har Jan Smedslund i mange år ment at mange «funn» i psykologisk forskning er uinteressante, og at det knapt går an å gjøre andre funn, som at «trygge personer har mindre angst enn utrygge personer» eller noe i den retning. Et slikt «funn» bør være en nødvendig følge av sammenhengen mellom trygghet og angst, og kan være et eksempel på «psykologikk», eller «logisk psykologi». Smedslund har ikke minst kritisert Banduras begrep «self-efficacy», eller «tro på seg selv». At suksess gir selvtillit, er temmelig opplagt, og vice versa. Smedslund mener at folk har for stor respekt for forskning som ser fin ut. Nylig var han ute i Tidsskrift for Norsk psykologforening, og mente at psykologisk praksis ikke er empirisk basert, i den forstand at psykologi knapt kan si noe noenlunde sikkert om noe som helst. Det blir for mange unntak. De generelle og ofte svake sammenhengene man finner i forskning, kan gjelde lite for individer, som ofte er temmelig forskjellige fra hverandre, som påvirkes av forskjellige situasjoner på forskjellige måter, og som opptrer forskjellig fra gang til gang. Når en psykolog får spørsmål om hva som er lurt å gjøre, hva som vil skje og lignende, er svaret derfor svært ofte «Det kommer an på». Ofte er det også *mange* ting det kommer an på. Det minner meg om en gammel vits om en stillingsannonse for psykolog. Man søkte etter en *enarmet* psykolog, og etterspurte knapt andre kvalifikasjoner. Hvorfor? Jo, de var lei av psykologer som sa «På den ene siden, og på den andre siden». På den andre siden(!) kan det altså også bli litt tåpelig når psykologer er sikrere enn det er grunnlag for...

Psykologisk empiri er som virvlene i en bekk

Det vi finner i psykologien, er mer eller mindre tids- og situasjonsbegrenset.

JAN SMEDSLUND, professor emeritus, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo

«... som virvlene i en bekk.» Ikke et dumt bilde. I jule-BBC-en kommer jeg for øvrig inn på bruk av metaforer.

Smedslund fikk svar. En biolog mente at han var for pessimistisk, og at noen av de samme problemene kan gjelde innenfor mer naturvitenskapelige grener. Selv synes jeg at biologen var for snill med psykologien. En gammel kollega av Smedslund gikk imidlertid omtrent like langt som Smedslund, og virket kanskje litt desillusjonert. Generelt vil jeg si at det kanskje ikke er så lett å finne så mange eksempler på de aller tåpeligste psykologiske studiene. Men Smedslund kan dessverre ha rett i at mange er uklare, og gir liten anvendbar kunnskap, og at det kan komme like mye ut av at kloke hoder legges i bløt, også kalt sunn fornuft.

Hvor står atferdsanalyse i dette bildet? Er kritikken gyldig bare for all annen psykologi, eller rammer den også oss? Altså: Har atferdsanalyse innslag av psykologikk, er atferdsanalytisk praksis empirisk basert, må vi svare «Det kommer an på» like ofte som andre, og i tilfelle hva så? På slutten av «smedslunddebatten» i psykologtidsskriftet kom det også et innlegg fra veteranene Jan Skjerve og Sissel Reichelt. Begge var med i det atferdsanalytiske miljøet da det var nytt i Norge. De har kanskje fjernet seg litt fra atferdsanalyse, men i innlegget viser de at de kan gamle kunster. De framhevet nemlig atferdsanalyse som et eksempel på at psykologi kan være vitenskapelig, også i den forstand at den kan gi relativt allmenngyldig viten

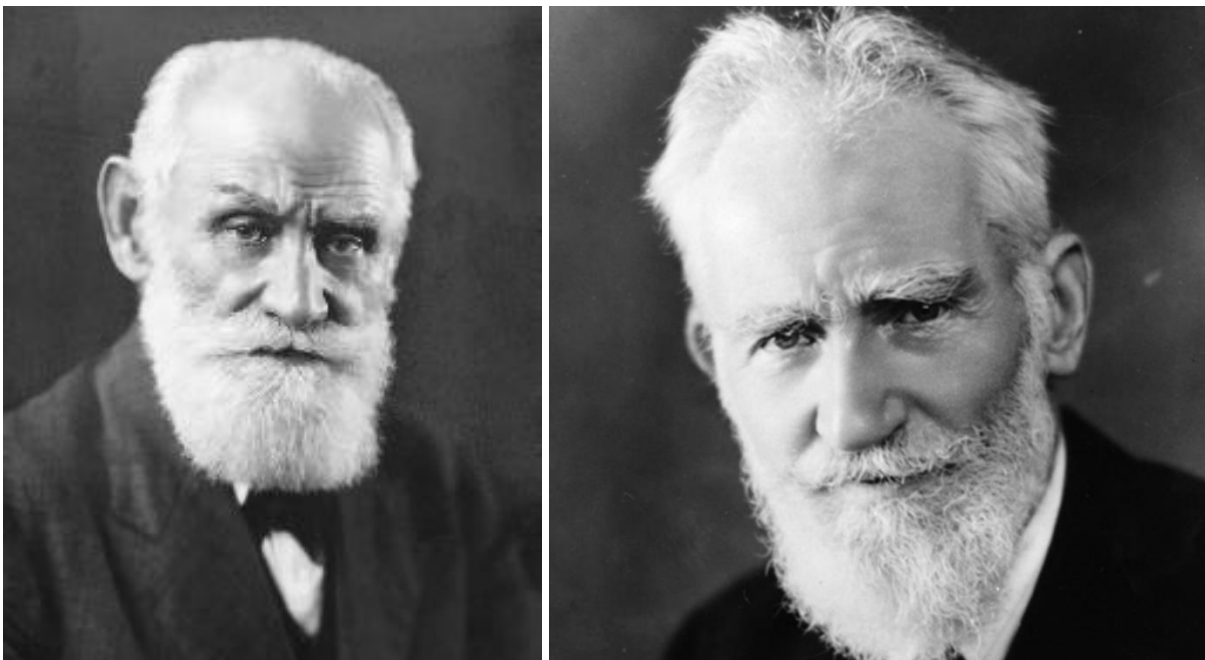
som kan brukes på individnivå. Som eksempel på det igjen brukte de Gerald Patersons forskning, som ligger til grunn for PMT-O-modellen og lignende programmer. Jeg er enig med dem i at det kan stå en del bedre til i atferdsanalyse enn i mye annen psykologi.

Jan Skjerve og Sissel Reichelt. Jeg kjenner mest til Skjerve, også fordi jeg hadde ham som lærer. Han var blant annet med og utarbeidet kapittel 6A, som trådte i kraft i 1999, og som er forgjengeren til dagens kapittel 9. Han bidro nok sterkt til at bestemmelsene har blitt så fornuftige, balanserte og anvendelige som de har blitt.

Men en viss psykologikk kommer vi likevel neppe utenom. I vårt tilfelle dreier psykologikk seg imidlertid ikke bare om hvordan mennesker opptrer generelt. Atferdsanalyse dreier seg dypest sett om grunnprinsipper for hva som påvirker atferd. Også de kan nok ha innslag av psykologikk, det vil si at de kan være temmelig opplagte. Ivan Pavlov (1849–1936), han med hundene, spyttsekresjonen og klassisk (respondent) betingning, var på en måte en forgjenger for atferdsanalyse. Den irsk-engelske forfatteren George Bernard Shaw (1856–1950) var ikke nådig i sin kritikk av ham: «Pavlov er den største toskjen jeg vet om. Enhver politimann vet like mye om hunder som ham». Det er selvfølgelig satt på spissen, men kan i det minste stemme når det gjelder å håndtere hunder praktisk. Også innenfor dagens atferdsanalyse er mye ganske logisk. Folk har alltid visst at vi har lettere for å gjenta det vi lykkes med, og at vi kan belønne andre slik at de vil gjøre mer av noe vi ønsker. Det vi kaller forsterkning, ligger altså tett opp til noe folk alltid har visst. Det gjelder også negativ forsterkning: Folk har alltid visst at vi kan komme i vanskelige situasjoner, og stå overfor farer, og at det er bra å unnslippe, og helst unngå, slikt. Folk flest har heller ikke spesielt vanskelig for å forstå at vi skiller, eller «diskriminerer», mellom situasjoner der det er større eller mindre sjanse for forsterkning, eller for å lykkes. Heller ikke det vi kaller motivasjon, er ukjent. For eksempel vet de fleste at lysten på noe kan øke når tilgangen på det har vært liten, og omvendt. Vi liker ikke å snakke om straff, men vi kommer ikke utenom om at det er et atferdsanalytisk begrep for noe som påvirker atferd. Men folk har alltid visst at å påføre ubehag, og å ta fra noen noe de liker, kan redusere atferd som har slike konsekvenser. De atferdsanalytiske begrepene er uansett nærmest uangripelige, og det er åpenlyst at metodene kan ha effekt. Det skulle nesten være unødvendig å forske på at konsekvenser kan øke forekomst av atferd, eller at fjerning av motivasjon kan redusere atferd.

De psykologiske innslagene i atferdsanalyse tror jeg vi kan leve godt med. Det er ingen grunn til å gjøre ting kompliserte og utilgjengelige for at det skal se fint ut. Vi skal heller ikke være redde for å være «ydmyke». Donald Baer mente at forskjellen mellom atferdsanalyse og den delen av folkepsykologi som dreier seg om læring, først og fremst er grad av raffinement. Han siktet særlig til de bedre mulighetene atferdsanalyse gir for å gjøre funksjonelle analyser av atferd, altså til å finne årsaker til atferd. I tillegg har de relativt enkle prinsippene også ført til en del metoder som vitterlig er påvist å være nyttige i opplæring og behandling. Atferdsanalyse har etter alt å dømme levert flere og mer effektive metoder enn atferdsanalysens beskjedne utbredelse skulle tilsi. Mange av metodene er også temmelig enkle og forståelige. Psykologikk utelukker altså ikke nytte. En annen ting er at det som er enkelt, også er mer tilgjengelig. Det kan øke faren for at det kommer «i hendene» på folk med lite kunnskaper og frynsete etikk, og misbrukes. Generelt er det ikke farlig at noe enkelt er effektivt, men det kan altså fordre økt aktsomhet mot sjarlataner. På den andre siden(!) er det generelt sett neppe bedre at noe er komplisert og ineffektivt.

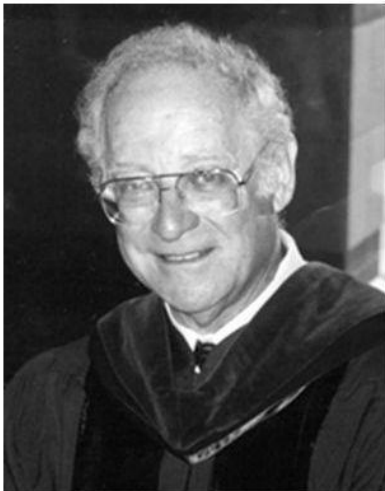
To svært kjente figurer som hadde en fot både i det 19. og 20. århundre. Pavlov skal visstnok ha vært en av de få som turte å tale Stalin midt imot, da Stalin ville misbruke ham i kommunistisk propaganda. Shaw var svært vittig, og jeg tror ikke at hans kommentar til Pavlov var særlig fiendtlig.

De psykologiske sidene ved atferdsanalyse har både fordeler og ulemper når det gjelder folks forståelse, og for aksept, av atferdsanalyse. På den ene siden(!) kan enkelheten oppfattes som banal og vulgær. «Banalt» innebærer, unnskyld uttrykket, at «enhver idiot» forstår det. At mange som mener at atferdsanalyse er banalt, ikke forstår enkel atferd som skjer rett foran øynene på dem, er en annen sak. Da er det kanskje ikke så banalt likevel. «Vulgært» innebærer at noen mener at mennesker er opphøyde vesener, nærmest hevet over naturen, som påvirkes av langt mer enn av enkle atferdsanalytiske prinsipper. Noen av dem godtar at prinsippene og metodene er reelle nok, men at det må være «noe mer», særlig i form av indre forklaringer av atferd. Atferdsanalyse kan kanskje brukes på dyr og på for eksempel språkløse personer, men ikke på mer tenkende mennesker. Vi skal selvfølgelig ikke insistere på at atferdsanalyse «sier alt». Det er det ingenting som gjør, særlig ikke om menneskelig atferd, som er noe av det mest komplekse som fins. Men nettopp kompleksiteten skaper behov for rimelige forenklinger.

På den andre siden(!) verdsetter noen den analytiske klarheten, og ser at begrepene og metodene er praktisk nyttige, til og med for intellektuelt normale mennesker, selv om de altså

ikke sier alt om menneskelig atferd. Enkelheten er i mange tilfeller også nødvendig for at tiltak skal være brukervennlige, og dermed kunne utføres riktig over tid. I praktiske situasjoner kan psykologisk og pedagogisk «mumbo jumbo», eller svada, faktisk stå i veien for praktiske løsninger. Det er heller ingen sammenheng mellom enkle tiltak og manglende etikk. For eksempel er det neppe mye som er enklere, og mer etisk, enn å «eliminere» utfordrende atferd ved å ta bort mangler og ubehag som har fått personen til å vise atferden.

Donald M. Baer

- Father of Applied Behaviour Analysis
- Pioneering work with children in applied settings
- Some Current Dimensions of Applied Behavior Analysis (1968)
- An implicit technology of generalization (1977)

Donald M. Baer (1931–2002), en av de skarpeste og mest originale tenkerne innenfor atferdsanalysen så langt, i alle fall blant de i grenselandet mellom det teoretiske og det anvendte. Lysbildet er tydeligvis fra en presentasjon av ham, og oppsummerer mye av det han utrettet.

En viktig grunn til ikke å bekymre seg for psykologikken ved atferdsanalyse, men tvert om verdsette den, er at psykologi for det meste er en vitenskap om *individens* atferd. Det gjelder i høyeste grad atferdsanalyse. Allerede i sin barndom tok atferdsanalysen konsekvensen av problemene med å finne generelle sammenhenger på tvers av individer, og så at man måtte individuelt til verks. Atferdsanalysen erkjenner det individuelle, eller det «idiosynkratiske», så sterkt at den ikke engang har som mål å bli en empirisk vitenskap, hvis «empirisk» skal bety generell kunnskap om hvordan mennesker generelt opptrer, det vil si en nomotetisk vitenskap. Vi bør *ikke* være redde for å si at «det kommer an på». Tvert om bør vi *like* å si det. Vi er avhengige av det. For er det en ting som er sikkert når det gjelder individers atferd, så er det nettopp at *det kommer an på*. Når vi er så forskjellige som vi er, og i tillegg opptrer så forskjellig på forskjellige tidspunkter og i forskjellige situasjoner som vi gjør, gjelder det faktisk å ta så mange forbehold som mulig, og å finne ut hva forbeholdene består i. Det er det som er å analysere atferd. Våre begreper er som skapt for individuelle forskjeller og for variasjoner i atferd hos ett og samme individ. Begrepene er særlig nyttige når årsaker til atferd er litt sære og ikke helt «A4», og utenfor det folk er vant med å tenke på. Da kan det trenge hjelpemidler for å se hvordan ting faktisk henger sammen. Det hender at våre funksjonelle analyser ender med at atferd har sammenheng med andre forhold enn det man har tenkt på, og at de gir en helt annen forståelse. Hadde den mer eller mindre problematiske atferden blitt forstått i utgangspunktet, hadde den neppe fått utvikle seg så langt som den ofte har gjort når vi kommer inn i bildet.

Men noen krever enkle og klare svar, det vil si forklaringer på atferd og hva om kan gjøres. De kan kreve det raskt, og bli utålmodige hvis vi sier at *det kommer an på*. Derfor kan

det være viktig for oss å skape forståelse for at *det kommer an på*. De som ikke tolererer at *det kommer an på*, får søke raskere, og ofte dårligere, svar og løsninger andre steder. Ellers kan det jo bli slitsomt å gjenta at *det kommer an på*. Da er det jo lov med tilsvarende utsagn, som «det avhenger av», «det beror på» og så videre. Selv kan jeg ha det litt moro med å si at «det kommer an på». Det er en fin test på om folk godtar tenkemåten, og om de har nødvendig tålmodighet.

Det har lenge vært diskutert om atferdsanalyse skal løsrive seg fra resten av psykologien, og bli en mer selvstendig vitenskap og profesjon, slik vi her i landet har sett tendenser til etter at miljøet rundt læring i komplekse systemer kom i gang på Kjeller (HiAK), og etter hvert i Oslo (HiOA). Det jeg har skrevet ovenfor, kan kanskje tas til inntekt for en slik prosess. Men vent til jeg er pensjonist, slik at jeg beholder mine privilegier som psykolog.

Lokallaget runder altså 15 år, og festen blir lørdag 21. oktober. Sted er ikke helt bestemt, men det blir nok et sted i Odalen. Det planlegges også et heldagsseminar om behandling av angst hos personer med utviklingshemning/autisme på Skogtun på Skarnes, trolig torsdag 23. november. Innbydelser til festen er nok like rundt hjørnet, og seminaret kommer vi tilbake til.

20. september 2017

Børge Holden

Det har blitt september på Grytsetra, og dyrene har begynt å bli urolige, og vil til bygda. I skrivende stund har de nok flyttet. Men vent til neste forsommer! Da vil rauting og kåte budeierop atter gjalle over vangene...